חודש ניסן – איריס הדור Iris lortetii Barbey ואיריס שומרוני Iris Samariae

כתב: שיר ורד

איריס (אירוס) הדור *Iris lortetii* Barbey הינו גיאופיט ממשפחת האיריסיים הגדל בהרים ממזרח לקו פרשת המים בצפון הארץ ומרכזה. **איריס הדור** נמנה על קבוצת איריסי ההיכל (אונקוציקלוס). קבוצה זו כוללת כשלושים מינים הגדלים באזור הסהר הפורה (בין ישראל להרי הקווקז) ומתאפיינים בעלים שטוחים, פרח יחיד וגדול על עמוד תפרחת גבוה (30 ס"מ ומעלה). בקבוצה זו טרם הסתיימה החלוקה למינים, וחלק מהמינים בקבוצה זו מכליאים ביניהם ויוצרים פרטים פוריים. חלוקת קבוצה זו למינים מתבססת על מאפיינים מורפולוגיים של הפרח, גובה הצמח וצורת העלים.
סמלה של החברה להגנת הטבע נבחר להיות ציור של צמח איריס מקבוצת איריסי ההיכל. איריסי ההיכל שימשו כמקור לעמודים מקושטים ברחבי העולם העתיק.

איריס הדור. מימין -פרח. משמאל – מרבדי פריחה של איריס הדור (שומרוני) לצידי כביש חוצה שומרון. צילם: שיר ורד ©

בעבר הוגדרו המינים **איריס הדור** ו**איריס שומרוני** *(Iris Samariae)* כמינים נפרדים כאשר **איריס הדור** גדל בגליל העליון ובעמק החולה ואילו איריס שומרוני גדל בשומרון. כיום מקובל לראות בכל האוכלוסיות בארץ מין אחד הקרוי בשם **איריס הדור.**

אבר האגירה של **איריס הדור** הוא קנה שורש מעובה , ממנו יוצאת שושנת עלים שטוחים ורחבים ועמוד פריחה בעל פרח יחיד. גובה עמוד הפריחה באוכלוסיות הגליל בערך כגובה

העלים ואילו באוכלוסיות השומרון העלים לפעמים ארוכים יותר מגובה עמוד הפרח. עמוד הפרח מגיע לגובה של 35 עד 65 ס"מ, הפרח גדול (כ-15 ס"מ) צבעו הכללי בהיר (לבן עד ורוד). לפרחים 6 עלי כותרת מהם 3 חיצוניים פרושים (שפיות) ו 3 זקופים (דגלים). 3 השפיות מסודרות בצורה ראדיאלית עם זוית של 120 מעלות ביניהן, ואילו הדגלים ניצבים בין השפיות. על השפית יש קוים כהים ונקודות ארגמניות ואילו על הדגל יש רק קווקווים סגולים. כל עלה כותרת חיצוני (שפית) סגור מלמעלה ע"י עמוד עלי ונראה כמו פרח נפרד, בין השפית לעמוד העלי נמצאת מנהרת האבקה ובתוכה אבקן יחיד, מנהרת האבקה כהה יותר מהשפית. **איריס הדור** פורח כל שנה במהלך חודש ניסן (חודש אפריל עם גלישה קלה לחודשים מרס או מאי) והוא בין האיריסים המאחרים לפרוח בארצנו.

מימין – איריס הדור: גובה עמוד הפריחה כגובה העלים; משמאל – איריס הדור (שומרוני): העלים ארוכים מהתפרחת

איריס הדור (שומרוני). מימין- מנהרות אבקה כהות; במרכז – שפית עם קווקוים, דגל עם נקודות ארגמניות, עמוד עלי (המכסה של מנהרת האבקה) ומנהרת אבקה; משמאל – 3 השפיות מסודרות בצורה ראדיאלית. צילם: שיר ורד ©

במחקרים נמצא כי המאביקים של איריסי ההיכל הם זכרי דבורים הבוחרים לישון את שנת הלילה במנהרת האבקה של האיריס. במחקר נמצא גם שבשעות הבוקר המוקדמות הטמפרטורה במנהרת האבקה גבוהה במספר מעלות מאשר טמפרטורת הסביבה

וההשערה המקובלת כיום היא שהדבורים בוחרים ללון במנהרת האבקה כדי להרוויח יותר שעות פעילות , זאת מאחר והדבורים אינן פעילות בטמפרטורות נמוכות. הטמפרטורה הגבוהה יותר מושגת ע"י הצטברות קרינת השמש על מנהרת האבקה הכהה. לכן, גם באיריס הדור לו פרחים בהירים, מנהרות האבקה כהות. יתכן גם שהצבע הכהה של כותרת פרחי חלק ממיני הקבוצה המקדימים לפרוח בסוף החורף נועד לתת תוספת חום לדבורים הלנות בפרח. איריס הדור פורח באביב וזקוק כנראה לפחות חימום כדי לספק לדבורים את הטמפרטורה הנדרשת להם.

איריס הדור (שומרוני). ניצני פריחה. צילם: שיר ורד ©

התפוצה של **איריס הדור** בגליל העליון ובעמק החולה מצומצמת מאוד וזאת בין השאר עקב עקירה מאסיבית לטובת יצוא לאירופה בתחילת המאה ה 20. הוא מוכר באתרים : עינות חצור, מלכיה והר פועה.בשומרון ישנן אוכלוסיות רבות יותר, אך חלק גדול מהן נמצאות כיום בשטחי A ו B של הרש"פ ואינן נגישות למטייל הישראלי. אוכלוסיות נגישות של איריס הדור ניתן לראות באתרים: כביש חוצה שומרון מזרחית לצומת תפוח בשתי נקודות מצפון לכביש: האחת כ-500 מטר מערבית לפניה לעוצרין (מול הפילבוקס) והשנייה מזרחית לצומת מגדלים ממול לפניה לדומא. אוכלוסיות נוספות ניתן לראות מצפון לכביש היורד מזרחה משבות רחל לכוון כביש אלון, ברכס איתמר ובהר כביר.

מן הראוי להזכיר את חוקר הטבע הצעיר טוביה קושניר ז"ל אשר חיפש את האיריס השומרוני (בשמו אז) מספר פעמים ולא הצליח למוצאו, רק באביב 1946 הוא זכה לראותו באזור שכם וזאת לאחר שנעצר ונחקר ע"י הבולשת הבריטית על מעשיו באזור זה. שנתיים מאוחר יותר נפל טוביה בשיירת הל"ה לגוש עציון הנצורה.

איריס הדור הוא צמח אנדמי לישראל וכמו יתר מיני האיריס הוא צמח מוגן.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: ורד ש 2015 חודש ניסן – איריס הדור Iris lortetii Barbey ואיריס שומרוני Iris Samariae, צמח החודש העברי, כתב-עת "כלנית" מספר 2.

https://www.kalanit.org.il/חודש-ניסן-איריס-הדור-ואיריס-שומרוני